

ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بر اساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک *SWOT* مصطفی آریان کیا^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۰

چکیده:

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی در دانش سیاسی و انسانی حال حاضر کشور، مطالعه و پژوهش در چستی، چگونگی و چرایی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت است. تأکیدات رهبری نیز مبنی بر ترسیم چشم‌انداز مطلوب انقلاب اسلامی و راه‌های تحقق آن در اولویت‌های طرح تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت نظام جمهوری اسلامی است که هدف از آن تمدن‌سازی و شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی مطلوب در جهان اسلام در چند گام راهبردی است. در نتیجه باید گفت، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، آینده‌ساز است. بنابراین پژوهش حاضر با هدف کاربردی به ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بر اساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک سوات می‌پردازد. نوع پژوهش کاربردی - تطبیقی و روش پژوهش، تحلیل محتوا و بر پایه اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. جهت تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از طریق پرسشنامه، از تکنیک *SWOT* و همچنین جهت تعیین سناریوها و سازوکارهای روزآمدسازی برنامه‌ریزی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از تکنیک سناریونگاری استفاده شده است. نتایج حاصل از پژوهش در ارتباط با مدل سوات نشان دهنده انتخاب استراتژی تهاجمی در جهت اقدام می‌باشد. بر این اساس جهت تدوین راهبردهای تهاجمی باید تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی باشد و باید نقاط قوت در کنار عوامل فرصت‌ها قرار گیرند. همچنین در ارتباط با موضوع پژوهش چهار سناریو در ارتباط با روزآمدسازی و تطبیق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با توجه به شرایط روز کشور ارائه شده است.

واژگان اصلی: سناریونگاری، آینده‌نگاری، الگوی اسلامی - ایرانی، برنامه‌ریزی، توسعه، *SWOT*.

۱. دانشجوی دکتری برنامه ریزی آمایش سرزمین، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه و بیان مسئله

امروزه با گسترش ارتباطات بین المللی و توسعه روزافزون جوامع، بشر با تغییر و تحولات فراوان روبه‌رو است؛ گسترش صنایع، ارتباطات، نظریه‌ها و ... همه، باعث نیاز بیشتر انسان به الگویی مناسب برای پیشرفت است. از طرف دیگر، هر روز الگوها و روش‌هایی برای پیشرفت مطرح می‌شود، که سعی در تکمیل الگوهای قبلی داشته و در تلاش هستند با ارائه الگوهای مناسب، نیاز انسان‌ها را هر چه بیشتر برطرف کنند. برای همین منظور از اواسط دهه ۱۹۸۰ میلادی به این سو، اشتیاق به تدوین الگوهای مناسب‌تر برای دستیابی به رشد و توسعه را که با موقعیت بومی و محلی کشورها سازگارتر باشد بیش از پیش در دوران پس از پایان جنگ سرد افزایش داد (شتابدار و زمانی‌علی‌آبادی، ۱۳۹۴: ۳). کشور ایران نیز به دلیل داشتن شرایط ناهمگون و امکانات طبیعی متنوع، نیازمند برنامه‌ریزی منطقه‌ای در سطح استان‌ها است، که البته برای کسب موفقیت در امر برنامه‌ریزی توجه به معیارهای توسعه بر اساس توانمندی‌های موجود در هر استان از مهم‌ترین مسائلی است باید در همه حال به آن توجه کرد (اکبری و مرادی، ۱۳۸۷: ۳۴). برنامه‌ریزان، برای تحقق آن خواسته، می‌کوشند تا با اجرای برنامه‌های متعدد محرومیت زدایی و گسترش همه جانبه جنبه‌های مثبت توسعه یافتگی، از میزان نابرابری‌ها و عدم تعادل‌ها بکاهند. گام نخست در این زمینه تدوین برنامه‌های کارآمد و منطبق بر واقعیت‌ها، دستیابی به هدف برتر عدالت اجتماعی و نارسایی شرایط موجود است (Edward and pool, 1988: 105).

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با بهره‌گیری از کلیت نظام جمهوری اسلامی ایران و با توانایی درک و تحلیل واقعیت‌های جامعه و شناخت ارزش‌های ملی و بومی، درصدد پاسخ‌گویی به نیازهای مادی و معنوی جامعه است. این الگو دارای مبانی معرفتی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی است که ریشه در آموزه‌های حیانی و عقیدتی اسلام دارد و محتوای آن مبتنی بر توحید، معاد و تفکیک نشدن دنیا و آخرت است (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵۷). از دیدگاه مقام معظم رهبری در تبیین مفهوم الگوی بومی پیشرفت، سازگاری اسلام با پیشرفت و معرفی اسلام به عنوان مبانی پیشرفت و تفاوت مفهوم پیشرفت با توسعه مورد توجه است. در این دیدگاه بروز شکاف طبقاتی، تحمیل حاکمیت، انحطاط اخلاقی، دوری از معنویت، نبود امنیت اخلاقی و اجتماعی، نظام‌های اجتماعی ناموفق، نبود عدالت اجتماعی، نبود آزادی بیان واقعی و مردم سالاری واقعی از پیامدهای الگوی غربی توسعه هستند (یاوری و همکاران، ۱۳۸۹). تغییرات شدید جهان معاصر، پیچیدگی روابط، ساختارهای پنهان، لزوم مشارکت و دمکراسی محلی، سرنوشت (آینده) جوامع و بسیاری مسائل دیگر، ضرورت استفاده از آینده‌نگری به

عنوان رویکردی نوین در برنامه‌ریزی را مشخص تر می‌کند (ربانی، ۱۳۹۲: ۶). براین اساس با توجه به اهمیت و نقش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در توسعه زیربنای مادی و معنوی شهرهای اسلامی، پژوهش حاضر به ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت براساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک سوات می‌پردازد. تا علاوه بر شناخت شاخص‌ها و ویژگی‌های الگوی بومی پیشرفت، سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری و روزآمدسازی الگوی پیشرفت مورد بررسی قرار گیرد.

۱- اهداف و سؤالات پژوهش

سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، در تاریخ ۲۲ مهر ۱۳۹۷ هجری شمسی توسط رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای ابلاغ گردید. ضمن این ابلاغ، ایشان از دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و صاحب‌نظران خواستند که این سند را عمیقاً بررسی نمایند و با ارائه پیشنهادهای مشخص برای ارتقای آن، پیش از پیش در ترسیم هدف و مسیر پیشرفت کشور مشارکت جویند (خراسانی - زاده، ۱۳۹۹: ۳۳). در راستای پاسخ به این فراخوان، پژوهش حاضر تلاش دارد به ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت براساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک سوات بپردازد و در ادامه با توجه به سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، راهکارها و پیشنهادهای ارائه شود. در این ارتباط با توجه به موضوع پژوهش سؤالات مختلفی مطرح می‌شود که در این میان می‌توان به سوال اصلی پژوهش اشاره کرد که: سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری مطرح در روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت کدام‌اند؟

۲- پیشینه پژوهش

بهمن و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی ضرورت‌های تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داده است که ناکارآمدی الگوهای غربی توسعه، ارائه تعریفی بومی و مستقل از پیشرفت و نبین الگویی مبتنی بر شاخصه‌ها و ارکان اسلامی از جمله عواملی هستند که تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ضروری کرده‌اند. مصطفوی (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای پیش‌نویس سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با معیار برخی شاخص‌های اقتصادی اسلامی در مقایسه با قانون اساسی ج.ا.ایران» پرداخته است. در این پژوهش پیش‌نویس پیشنهادی سند با معیار

برخی شاخص‌های اقتصادی اسلامی در مقایسه با قانون اساسی به صورت تحلیل محتوا بررسی و نتیجه شده که در پیش نویس سند، در ۴ دسته از ۹ دسته مفاهیم، نسبت به قانون اساسی توجه لازم معطوف نشده است. مطهری خوشیانی و ایزدی (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، الگویی گفتمانی در راستای تحول همه جانبه پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داده است که در حالی که گفتمان عدالت و پیشرفت و نیز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در حال تبدیل شدن به گفتمانی مرجع و هژمون در فضای سیاست‌گذاری و مدیریت اجرایی دولت و در عرصه عمومی و اجتماعی ایران است، نباید فراموش کرد که پیشنهاد و دغدغه جایگزین الگوی بومی با رویکرد اسلامی - ایرانی برای تحول و توسعه از شکل غربی آن، زمینه اصلی گفتمان بومی‌گرایی مفصل‌بندی شده پس از انقلاب اسلامی را تشکیل می‌دهد. تفنگچی‌مهیاری و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی به ارزیابی سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت از منظر سیاست‌گذاری توسعه سرزمینی و با تأکید بر رویکرد نهادی مورد تحلیل قرار داده‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که براساس مؤلفه‌ها و پروتکل‌های ارزیابی، میزان توجه سند به سیاست‌گذاری توسعه سرزمینی و رویکرد نهادی محدود است. جوانپور هروری و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به بررسی مفاهیم الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی در حیطه مطالعات جامعه‌شناسی شهری بر اساس بازخوانی متن کتاب من لایحضره الفقیه پرداخته‌اند. نتایج حاصل از پژوهش نشان داده است که در حیطه مطالعات شهری، مفاهیم پایه و بنیادین اسلامی براساس متن کتاب من لایحضره الفقیه در سه گانه اجتماعی - فرهنگی، کالبدی و اقتصادی را در حیات مادی و معنوی شهر می‌توان به کار بست.

۳- ملاحظات مفهومی و نظری پژوهش

از مسائل کلان و بسیار اساسی انقلاب اسلامی ایران که بارها توسط مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مطرح شده، تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. این مسئله نیازمند مطالعاتی همه جانبه، ژرف و دقیق خواهد بود (شاکرین، ۱۳۹۵: ۲۷۰). از این رو در این بخش از پژوهش به بررسی و ارزیابی متغیرها و ادبیات موضوع پژوهش پرداخته می‌شود.

توسعه

از پایان جنگ جهانی دوم به این سو «توسعه» به عنوان یکی از مهم‌ترین مسایل در محافل دانشگاهی و برنامه‌ریزی کشورها مطرح بوده، به نحوی که در دهه ۱۹۹۰ غالب کشورها به بازنگری

وضعیت خود در این خصوص پرداخته‌اند (عبدلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۱). مفهوم توسعه از مفاهیم مهم زمان ما است، به طوری که کشورهای دنیا و اجتماعات بشری را بر اساس آن، طبقه‌بندی می‌کنند (پناهی، ۱۳۹۳: ۲). توسعه در واقع مفهومی است که می‌توان آن را در بهبود دراز مدت سلامت اجتماعی و اکولوژیکی جوامع انسانی که نمود بارز آن شهرها می‌باشد جستجو کرد (Wheeler, 1999:3). توسعه مفهومی گریزناپذیر برای تحولات بشری در دنیای پیرامون خود برای دستیابی به رفاه و آسایش متعالی است. این مفهوم از انقلاب صنعتی^۱ انگلستان در سرلوحه تلاش‌های بشری برای رسیدن به رشد و تعالی قرار گرفته است (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰، به نقل از امان‌پور و علیزاده). توسعه مفهومی است که هم از نظر تئوری و هم از نظر سیاسی بحث می‌کند و ذاتاً پیچیده و مبهم است به تازگی معنای آن به عمل سازمان‌های توسعه، به خصوص با هدف کاهش فقر و اهداف توسعه هزارساله محدود شده است (Thomas, 2004, 1-2).

مفهوم برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی به عنوان یک فعالیت کلی، ساختن سلسله‌مراحل منظم از عمل است که منجر به نیل به یک هدف یا اهداف بیان شده می‌گردد (حسینی، ۱۳۹۳: ۶۳)، در تعریف دیگر برنامه‌ریزی عبارت از پوشش هدایت عقلایی ساز و کار پیگیری در امور توسعه اقتصادی - اجتماعی در ابعاد زمانی بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت به منظور بهره‌برداری منطقی و هماهنگ از امکانات و منابع برای تأمین نیازمندی‌های عمومی و اساسی جامعه است (معصومی اشکوری، ۱۳۹۰: ۳۲-۳۳). با وجودی که ساز و کار برنامه‌ریزی در جوامع گوناگون دارای نقش، مقصود، جایگاه، انگیزه و پیامدهای ویژه خود است؛ پویایی و رشد آن را می‌توان همچون یک فرایند افزوده شده به فرایندهای از پیش موجود در جامعه نیز مشاهده نمود. به هر روی اصلی‌ترین و متداول‌ترین زمینه بروز برنامه - ریزی جوامع صنعتی پیشرفته بوده است که سیستم برنامه‌ریزی را همچون بخشی از نقش در حال رشد حکومت‌های خود به کار گرفته‌اند (عبدی دانشپور، ۱۳۹۰: ۱۳). برنامه‌ریزی فرایندی است منظم، مداوم، حساب شده، منطقی، جهت‌دار و دورنگر که به منظور هدایت و ارشاد فعالیت‌های جمعی برای رسیدن به هدف مطلوب (فنی و کاظمی، ۱۳۹۵: ۲). که در جست‌وجوی کنترل آینده نزدیک است (Inayatullah, 2011).

¹. Industrial Revolution

شکل ۱. ارکان برنامه‌ریزی (ماخذ: خلیلی آبادی، ۱۳۹۰: ۴)

سناریونویسی و آینده‌پژوهی

چالش عمده برنامه‌ریزان معاصر در رویارویی با آینده، پیش‌بینی ناپذیری آن است. نگاهی شتابان به مفهوم پیش‌بینی، این مدعا را به درستی روشن خواهد ساخت. روش‌های سنتی برنامه‌ریزی که همواره با پیش‌بینی قطعی و بدون غافل‌گیری بودند، شاید در بازه‌های کوتاه و معینی موفق عمل نمودند، اما دیر یا زود با بروز رویدادهای نوظهور و غافلگیرکننده، ناتوانی این روش‌ها مشخص گردیده است. یکی از این علوم جدید، آینده‌پژوهی است. واندل بل اولین بار در سال ۱۹۵۸ آینده‌پژوهی را به طور صریح بیان نمود (دانایی و شریف‌زادگان، ۱۳۹۸: ۳۳). یکی از روش‌های آینده‌پژوهی، برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو است. هدف اصلی در برنامه‌ریزی بر مبنای سناریو، اتخاذ تصمیماتی استراتژیک است که برای همه آینده‌های ممکن به اندازه کافی خردمندانه باشد (زالی، ۱۳۹۰).

واژه سناریو یک اصطلاح گستره است که در بسیاری از زمینه‌ها مانند سینما و یا علوم مهندسی استفاده می‌شود و بر مجموعه‌ای از اقدامات و حوادث تأکید دارد (Batrouni et al, 2018: 132). در این میان برنامه‌ریزی سناریو یک ابزار رایج برای تحقق آینده و برنامه‌ریزی استراتژیک در زمینه‌های مختلف است (Nygren, 2019: 2). مبنای سناریو یک روش سیستماتیک برای تفکر خلاقانه و کشف آینده‌های نامشخص و ناممکن است (Goodwin & Wright, 2011). این سبک از برنامه‌ریزی با استفاده سازمان یافته از داوری‌های مدیریت شده برای ایجاد خصوصیات روایت گونه از آینده‌های ممکن به آینده‌نگری‌های نسبتاً قابل اعتمادی منجر می‌شود. در واقع سناریوها یکی از ابزارهای پر کاربرد مفید در پروژه‌های آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی‌های استراتژیک درباره آینده می-

باشند. برای بعضی‌ها سناریوها حاوی پیش‌بینی‌هایی از آینده بود برای بعضی دیگر نشان‌دهنده آشکار کننده آینده‌های بدیل می‌باشند؛ اما باید ادغان کرد که سناریوها حالت‌های ممکن آینده را تشریح می‌کنند و نباید به عنوان پیش‌بینی قطعی آینده تلقی شوند. در واقع سعی اصلی سناریوها آشکارسازی مفروضات اصلی و پایه درباره یک سازمان، ماموریت آن سازمان محیط فعالیت آن می‌باشند (امانپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۵۹).

سناریونگاری، تکنیکی است که با در نظر گرفتن عدم قطعیت‌های محیطی، چندین چشم‌انداز متفاوت از آینده را ارائه می‌دهد. سناریوها آینده‌هایی که امکان وقوع آن‌ها محتمل است را در قالب داستان‌هایی بیان نموده و روایت‌های بدیلی درباره‌ی موقعیت‌های مرتبط با آینده ارائه می‌دهند. سناریونویسی یکی از بهترین و قوی‌ترین ابزارها برای شناخت و بررسی علمی آینده است که با استفاده از آن می‌توان تغییرات و عدم قطعیت‌های محیطی آینده را شناسایی و بررسی نمود (رهبر و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۴). یک گروه از سناریوهای برتر دارای ویژگی‌های زیر است:

۱- یک سناریو غیب‌گویی، فال‌گیری، پیش‌گویی یا پیش‌بینی نیست بلکه زنجیره‌ای منطقی و مستدل از رویدادهای است که از استمرار روندهای مشخص و یا تحقق واقعیت‌های مشخص ناشی می‌شوند. ۲- در هر تمرین برنامه‌ریزی بر پایه سناریو لزوماً باید چندین سناریوی مختلف و تمایز تهیه شوند تا بدین ترتیب دامنه‌ای گسترده از آینده‌های مختلف پوشش داده شده و تقریبی قابل اطمینان از روندها و واقعیت‌های آینده به دست آید. محدودیت‌های موجود درباره تعداد سناریوها بیشتر به خاطر محدودیت‌های ادراکی، تحلیلی و شناختی انسان است و نه محدودیت‌های مربوط به پیچیدگی‌های دنیای واقعی. ۳- سناریوها همیشه حاوی بعضی مطالب هستند که جهان‌بینی و ساختار ذهنی ما را به چالش می‌کشند. در غیر این صورت در همان ساختار ذهنی قدیمی محبوس خواهیم ماند و باید با پیامدهای ناگوار آن روبرو شویم. جابه‌جایی و تغییر ساختار ذهنی بر توانایی ما برای درک و تفسیر علائمی که از محیط پیرامونی دریافت می‌کنیم، تأثیر ژرفی می‌گذارد (مکارم‌مسجدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۲۶).

الگو

الگو، اشعار به نمای کلی، سنجه، سیمای ماهوی و شکلی یک جریان، فرایند، روند یا اندیشه و هر نوع مقوله جزئی یا کلی است، که در ابتدا نیازمند تبیین کلان از حیث درونی و سپس ترسیم بیرونی ابعاد عملیاتی آن است. اگر به این تعریف به عنوان مفروض نگاه کنیم، می‌توان در سطحی کلان، الگو را به ساختار تشبیه کرد، که بر خلاف تصور عمومی و البته اشتباه از ساختار، تنها نمایانگر

قالب، نمودار و شکل بیرونی نیست؛ بلکه می‌تواند به لایه‌های درونی نیز اشاره داشته باشد که برای مثال می‌توان به ساختار و محتوای قرآن کریم اشاره کرد، و یا به مثال زبان و اندیشه در فلسفه تحلیل زبانی رهنمود داد؛ که تبیین آن‌ها فراتر از اغراض این پژوهش است. در نگاهی ساده‌تر و اجمالی منظور از الگو نمونه عینی و مشهود یک فکر و عمل در ابعاد گوناگون است، که برای رسیدن به کمال، از سوی دیگران پیروی می‌شود (شتابدار و زمانی‌علی‌آبادی، ۱۳۹۴: ۵).

پیشرفت

پیشرفت در تعریفی عام عبارت است از فرایند حرکت از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب. پیشرفت در منطق اسلام، متفاوت از منطق مادی پیشرفت در جهان غرب است، چرا که پیشرفت در غرب، یک بُعدی بوده و در منطق اسلامی ابعاد بیشتری دارد. از علم و اخلاق گرفته تا اقتصاد و عدالت و سیاست را نیز در بر می‌گیرد و لذا «الگوی پیشرفت یعنی مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردها است که در ساختار منطقی وضعیت موجود را تحلیل، وضعیت مطلوب را تبیین و راهبرد حرکت از وضعیت موجود به مطلوب را ارائه دهد». و همچنین «الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت قصد دارد با توجه به احکام اسلامی و همچنین شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خاص جامعه ایرانی، یک الگوی اختصاصی را پیش روی مدیران کشور قرار دهد» (جوآنپور هروی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲۳).

الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت

الگوی پایه، چارچوب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و معرف سیر کلی تحولات مطلوب ایران در عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی بسوی تمدن نوین اسلامی ایرانی در نیم‌قرن آینده است. این الگو با مشارکت گسترده متفکران و صاحب‌نظران ایرانی و بر اساس جهان‌بینی و اصول اسلامی و ارزش‌های انقلاب اسلامی و با توجه به مقتضیات اجتماعی و اقلیمی و میراث فرهنگی ایران، بر طبق روش‌های علمی و با استفاده از دستاوردهای بشری و مطالعه آینده‌پژوهانه تحولات جهانی طراحی شده و شامل مبانی، آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر است. مبانی، اهم پیش‌فرض‌های اسلامی، فلسفی و علمی جهان‌شمول معطوف به پیشرفت را ارائه می‌دهد. آرمان‌ها، ارزش‌های فرازمانی - فرامکانی و جهت‌بخش پیشرفت است. مبانی و آرمان‌ها وجه اسلامیت الگو را تضمین می‌کنند. رسالت، میثاق مشترک مردم و نظام جمهوری اسلامی ایران برای پیشرفت است. افق، آرمان‌های الگو را بر جامعه و زیست‌بوم ایران در نیم‌قرن آینده تصویر می‌کند و هدف‌های واقعی آحاد مردم، جامعه و حکومت

ایران را در آن موعد معین می‌سازد. تدابیر، تصمیمات و اقدامات اساسی و بلندمدت برای حل مسائل مهم کشور و شکوفا ساختن قابلیت‌های ماندگار ملی به‌منظور رسیدن به افق است. این الگو با ایمان استوار و عزم راسخ و تلاش عظیم و مدبرانه مردم و مسئولان جمهوری اسلامی ایران اجرا خواهد شد (www.farsi.khamenei.ir).

سناریوها و سازوکارهای روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی در دانش سیاسی و انسانی حال حاضر کشور، مطالعه و پژوهش در چیستی، چگونگی و چرایی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت است. تأکیدات رهبری نیز مبنی بر ترسیم چشم‌انداز مطلوب انقلاب اسلامی و راه‌های تحقق آن در اولویت‌های طرح تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت نظام جمهوری اسلامی است که هدف از آن تمدن‌سازی و شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی مطلوب در جهان اسلام در چند گام راهبردی است. در نتیجه باید گفت، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، آینده‌ساز است (آقائی فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۱۶۷).

بیست و دوم مهر سال ۱۳۹۷ سندی تحت عنوان «سند الگوی پایه اسلام بایرانی پیشرفت» (آیت الله العظمی خامنه‌ای، ۱۳۹۷) همراه با بیانیه‌ای از سوی آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی منتشر شد. مقام معظم رهبری در مقدمه بیانیه خود در معرفی سند آورده‌اند: «این سند اهمّ مبانی و آرمان‌های پیشرفت را تدوین کرده و افق مطلوب کشور را در پنج دهه آینده ترسیم و تدابیر مؤثر برای نیل به آن را طراحی کرده است که با تحقق آن که کاری عظیم و دشوار، اما ممکن و شیرین است کشور راه پیشرفت را خواهد پیمود و طلیعه مبارک تمدن نوین اسلامی ایرانی در زیست بوم ایران رُخ خواهد نمود». ایشان در فرایند تدوین الگو و در ابتدای امر در باب چیستی الگو بر این موارد تأکید کرده‌اند: الگو یک سند بالادستی برای همه اسناد برنامه‌ای، چشم‌انداز و سیاست‌گذاری - های کشور است؛ الگو یک نقشه جامع است و به ما می‌گوید به کدام سمت و به سوی کدام هدف حرکت کنیم؛ الگو باید کشور را از حرکت‌های بی هدف و زیگزاگی و سردرگم دور کند؛ در الگو باید وضعیت مطلوب و چگونگی رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب تصویر شود (نصراصفهانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۲۸).

شکل ۲. شاخص‌های ارایه تعریف بومی و مستقل از پیشرفت در بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

مأخذ: بهمن و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۲

علاوه بر وضعیت مطلوب باید الزامات طراحی الگوی پیشرفت نیز رعایت شود که در ادامه به بررسی جزئیات این الزامات طراحی الگو پرداخته می‌شود.

الزامات طراحی الگوی پیشرفت اسلامی

اسلامی بودن الگوی پیشرفت، مانند هر مقوله دیگر دارای شاخصه‌ها، و الزاماتی است که بدون مراعات دقیق آنها در فرایند طراحی و اجرا، نمی‌توان مدعی اسلامی بودن شد. برخی از مهم‌ترین این الزامات عبارتند از:

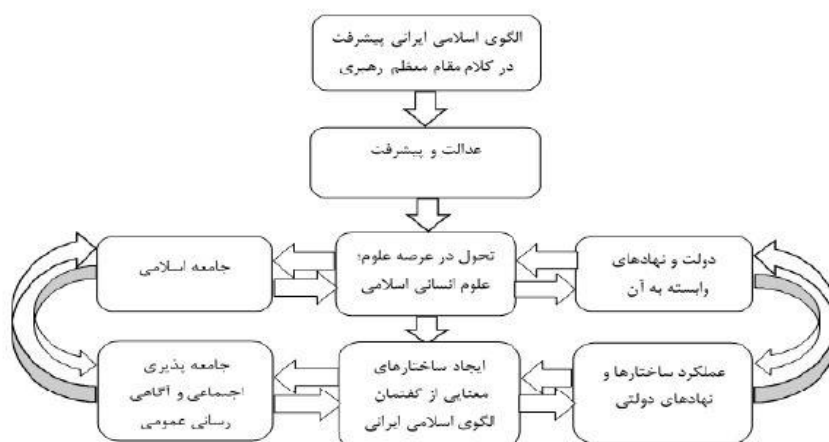
- ۱- اعتقاد به توحید و مبدا عالم: این اولین مسئله است. مهم‌ترین مشکل دنیایی که امروزه رنگین‌ترینش در غرب متجلی است، جدایی از خدا و اعتقاد به خدا و التزام به اعتقاد به خداست (سوره بقره آیه ۱۵۶، سوره حشر آیه ۲۴، سوره فتح آیه ۴)
- ۲- توجه کامل به معاد، محاسبه و زندگی پس از مرگ: ملتی که به حساب و کتاب «فمن يعمل مثقال ذره خیرا یره و من يعمل ذره شرا یره» باور دارد و در برنامه عملی‌اش لحاظ کند، در زندگی‌اش تحول اساسی پدید می‌آید (سوره زلزال آیه ۷ و ۸، سوره عنکبوت آیه ۶۴). جهاد و ایثار بدون اعتقاد به معاد، معنا پیدا نمی‌کند.
- ۳- نگاه اسلامی به رستگاری و محور بودن انسان: انسان، محور است. همه این مسائلی که ما داریم بحث می‌کنیم، مسئله عدالت، امنیت، رفاه، عبادت، برای این است که فرد انسان سعادت‌مند شود و اینها از مقدمات نجات و سعادت انسان هستند و هدف نهایی عبارت است از رستگاری انسان (سوره مائده آیه ۲، سوره حدید آیه ۲۵، سوره بلد آیه ۸-۱۰).

- ۴- پیوستگی دنیا و آخرت: دنیا مزرعه آخرت است. دنیا و آخرت دوروی یک سکه هستند، کافر همین حالا توی جهنم است اما نمی فهمد (الدیلمی، الحسن بن ابی الحسن، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۸۹).
- ۵- توجه به نگاه اسلام به امر حکومت: صلاح فردی در امر حکومت در اسلام، بسیار مهم و اساسی است، هرکس به هر اندازه‌ای از مدیریت که می‌خواهد مباشرت کند، بایستی صلاحیت آن را در خویش به وجود بیاورد یا در خودش ببیند و بپذیرد، بدون این، عمل نامشروعی انجام داده است (سوره دخان آیه ۳۱). در امر حکومت، اسراف، علو و استعلاء و استنثار، دست به دست کردن بیت‌المال بین خودشان و... ممنوع و مردود است.
- ۶- نگاه اسلامی و نگاه غیر مادی به اقتصاد: بسیاری از این مشکلاتی که در دنیا پیش آمده، به خاطر نگاه مادی به مسئله اقتصاد و مسئله پول و مسئله ثروت است. اسلام برای ثروت اهمیت قائل است، اعتبار قائل است، تولید ثروت در اسلام مطلوب است، متها با نگاه الهی و معنوی. نگاه الهی و معنوی این است که از این ثروت برای فساد، برای ایجاد سلطه، برای اسراف نباید استفاده کرد، از این ثروت بایستی برای سود جامعه بهره برد.
- ۷- عدالت محوری: یکی از ارکان اصلی این الگو، باید حتماً مسئله عدالت باشد. اصلاً عدالت، معیار حق و باطل حکومت هاست. یعنی در اسلام، اگر شاخص عدالت وجود نداشت حقانیت و مشروعیت زیر سوال است (آیت الله العظمی خامنه‌ای: ۸۹/۹/۱۰).

جدول ۱. شاخصه‌های عمده الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت شهر براساس کتاب من لایحضره الفقیه

❖ اصل اعتدال (ساده، بی‌پیرایه و دوری از اسراف)	
❖ توصیه به زندگی اجتماعی	
❖ عدالت (پرهیز از تصرف و دست اندازی در اموال مسلمین و بیت‌المال و فرهنگی	❖ توصیه به استفاده از اموال شخصی)
❖ قناعت	
❖ پرهیز از مناسبات اقتصادی ربوی	❖ بُعد اقتصادی
❖ بهره‌برداری حداکثر از دنیا با نگاه به آخرت	
❖ حفظ محیط‌زیست	
❖ محله‌گرایی و همسایه محوری	❖ بُعد کالبدی
❖ حق شفعه (یعنی اولویت حق خرید شریک، سهم شریک دیگری را)	
❖ مساجد	

مأخذ: جوانپور هروی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۱

شکل ۳. تصویر شماتیک از ارتباط و پیوستگی همه جانبه در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت
 مأخذ: مطهری خوشیانی و ایزدی، ۱۳۹۸: ۶۸

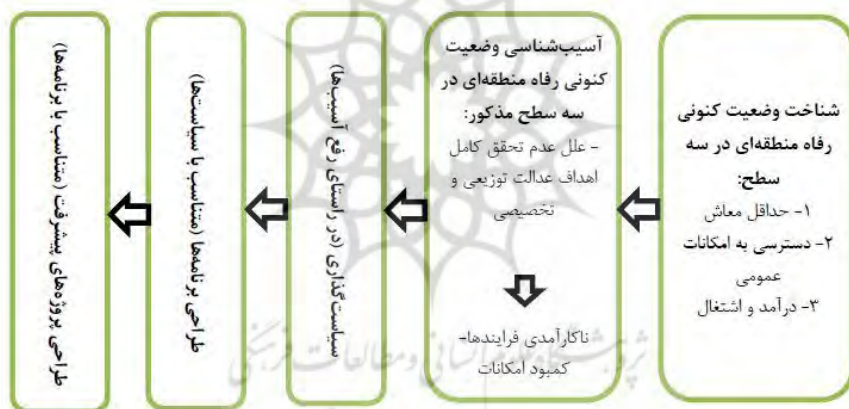
الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت منطقه‌ای: اصول و فرآیند برنامه‌ریزی

الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت منطقه‌ای، چارچوبی برای تعیین مسیر حرکت اقتصاد مناطق کشور، هم راستا با جهت‌گیری اسلامی- ملی پیشرفت است. مبانی این الگو، نظریه عدالت اقتصادی منطقه‌ای و معیارهای کلی آن، تحقق عدالت توزیعی و تخصیصی در سطوح منطقه‌ای و معیارهای کلی آن، تحقق عدالت توزیعی و تخصیصی در سطوح منطقه‌ای و بین منطقه‌ای است. بر اساس معیارهای کلی فوق، برنامه پیشرفت در افزایش جغرافیایی (مناطق و نواحی) کشور تدوین و اجرا می‌گردد. با وجود یکه بودن برنامه مذکور برای واحدهای مختلف جغرافیایی، قواعدی به عنوان اصول و رهیافت‌های عمومی در فرآیند تهیه برنامه‌های اسلامی- ایرانی پیشرفت در مناطق کشور قابل طرح و تحلیل است (عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۳۴).

پیامدهای نامطلوب نابرابری‌های منطقه‌ای

عدم تعادل‌ها و نابرابری‌های منطقه‌ای و بخشی، پیامدهای نامطلوب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی گوناگونی را به دنبال دارد. تمرکز در یک یا چند منطقه موجب استفاده بیش از حد از امکانات آن منطقه و بلااستفاده ماندن ظرفیت‌های مناطق دیگر می‌شود (علوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۴). استفاده بیش از توان یک منطقه، شامل ابعاد مختلف طبیعی به ویژه منابع تجدید ناپذیر و امکانات زیربنایی (جاده‌ها، راه

آهن، فرودگاه‌ها، انرژی برق و نیروی انسانی) است. استفاده بیش از ظرفیت نه تنها موجب استهلاک سریع‌تر امکانات ایجاد شده می‌شود، بلکه به تخلیه منابع تجدید ناپذیر نیز سرعت می‌بخشد. این امر، تخریب محیط زیست در مناطق مورد بحث و استفاده ناکارآمد را در پی خواهد داشت. اما آنچه در سایر مناطق غیر برخوردار اتفاق می‌افتد نیز کمتر از مناطق برخوردار نیست با این تفاوت که نوع خسارت‌ها با یکدیگر فرق می‌کند (زیاری، ۱۳۸۸: ۵۳). اولین پیامدهای گریز ناپذیر عدم تعادل منطقه‌ای، مهاجرت‌های غیرطبیعی با نرخ‌های بالا از شهرهای غیر برخوردار به شهرهای بزرگ هستند. نتیجه این امر، رشد سریع شهرنشینی در یک یا چند منطقه و بروز پدیده حاشیه‌نشینی در این مناطق، گسترش بخش غیررسمی اقتصاد و بروز اختلافات عمیق از نظر سطح درآمد و دسترسی به تسهیلات زندگی در مناطق برخوردار در مقایسه با سایر مناطق است. همچنین، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی ایجاد شده در اثر تمرکز فعالیت‌های اقتصادی در یک یا چند منطقه و تشدید پدیده حاشیه‌نشینی می‌تواند التهابات سیاسی جدی ایجاد کنند (علوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۵).

شکل ۴. فرآیند سیاست‌گذاری، طراحی برنامه و پروژه در الگوی منطقه‌ای پیشرفت اسلامی - ایرانی

مأخذ: تفنگچی‌مهباری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷۳ به نقل از عبدالملکی، ۱۳۹۱

۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف کاربردی به ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت براساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک سوات می‌پردازد. نوع پژوهش کاربردی - تطبیقی و روش پژوهش، تحلیل محتوا و برپایه اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. نمونه آماری پژوهش شامل تعداد ۲۰ نفر از کارشناسان و متخصصان صاحب امر در زمینه الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت می‌باشند که با استفاده از روش گلوله

برفی انتخاب شده‌اند. جهت بررسی روایی پرسشنامه‌ها از اساتید دانشگاه و صاحب‌نظران درخواست شد تا نسبت به نوع سوالات مطرح شده و همچنین واضح بودن و مناسب بودن سوالات پرسشنامه اظهار نظر کرده و پس از بررسی و اصلاح پرسشنامه در اختیار افراد نمونه قرار داده شده است. جهت سنجش پایایی پرسشنامه‌ها از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار ۰/۸۷ بدست آمده است. جهت تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از طریق پرسشنامه و مصاحبه و همچنین تکنیک *SWOT* و همچنین جهت تعیین سناریوها و سازوکارهای روزآمدسازی برنامه‌ریزی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از تکنیک سناریونگاری استفاده شده است.

۵- یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف محیط خرد (تخصصی) اثرگذار بر الگوی اسلامی

ایرانی پیشرفت

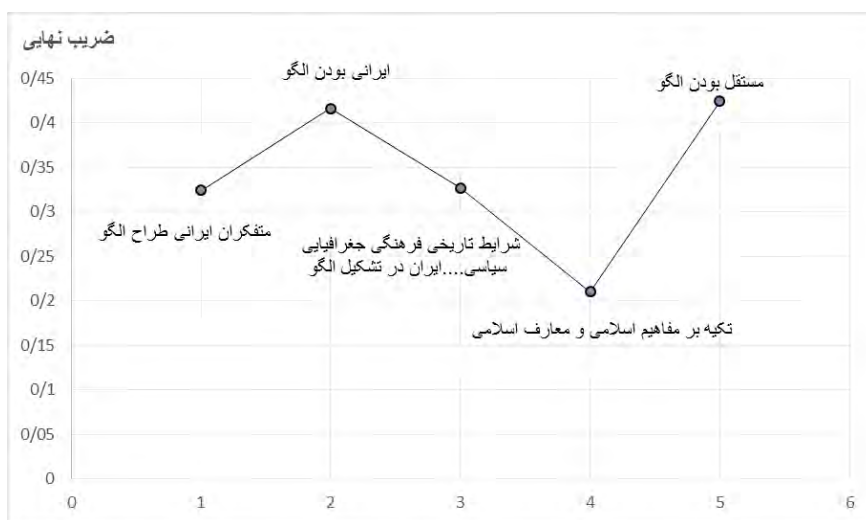
جهت شناسایی و تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف محیط خرد اثرگذار بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، یعنی جنبه‌هایی که راه‌های دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی و اجرای تکلیف‌های آن، زمینه‌های مساعد یا باز دارنده دارد، مد نظر می‌باشد. از این رو ابتدا اقدام به شناسایی نقاط قوت درون سیستمی در چارچوب مقوله‌های اصلی در قالب پرسشنامه‌ای جهت ارزیابی به کارشناسان و متخصص‌های آشنا با مبحث مورد مطالعه اقدام شده است که نتایج آن در جدول شماره (۲)، ارائه شده است.

جدول ۲. ماتریس عوامل داخلی اثرگذار بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

عوامل داخلی مؤثر بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	ضرب اولیه	ضرب ثانویه	رتبه	ضرب نهایی	نقاط قوت
<i>S1</i> : طراحان الگو، متفکران ایرانی هستند	۹۷	۰,۱۰۸	۳	۰,۳۲۴	
<i>S2</i> : ایرانی بودن الگو	۹۳	۰,۱۰۴	۴	۰,۴۱۶	
<i>S3</i> : اثرگذاری شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی، سیاسی ایران در تشکیل الگو	۹۸	۰,۱۰۹	۳	۰,۳۲۷	
<i>S4</i> : تکیه بر مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی	۹۴	۰,۱۰۵	۲	۰,۲۱	
<i>S5</i> : مستقل بودن الگو و بهره بردن از نیازها و سنت‌های ایرانی - اسلامی	۹۵	۰,۱۰۶	۴	۰,۴۲۴	
<i>W1</i> : فقدان جامعیت و فراگیری	۹۴	۰,۱۰۵	۳	۰,۳۱۵	
<i>W2</i> : غیر واقعی بودن برخی هدف گذاری‌ها	۸۳	۰,۰۹۳	۲	۰,۱۸۶	

۰,۲۲۸	۳	۰,۰۷۶	۶۸	W3: غفلت از ورود به برخی حوزه‌ها
۰,۴۰۸	۴	۰,۱۰۲	۹۱	W4: کلی بودن، شعاری بودن و کم اثر بودن تدابیر
۰,۲۷۶	۳	۰,۰۹۲	۸۲	W5: عدم پیش بینی سازوکارهای کاریست الگو
۳,۱۱۴	-	۱	۸۹۵	مجموع امتیاز (نقاط قوت و ضعف)

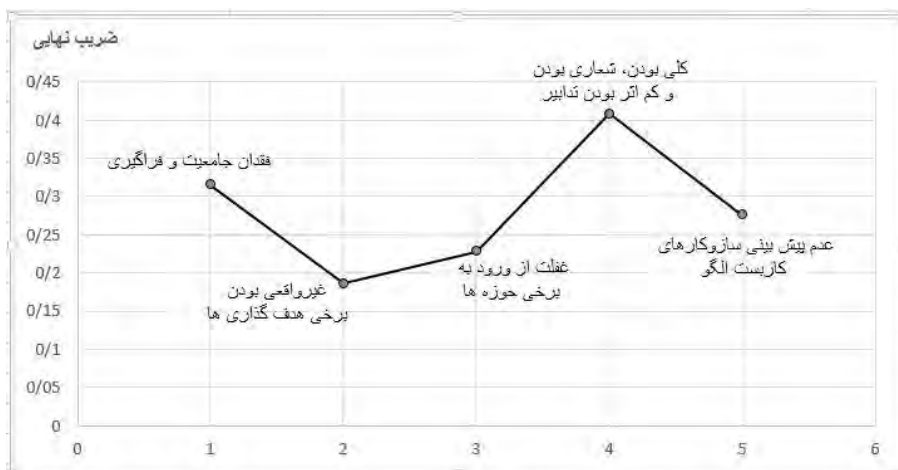
از دیدگاه پرسش‌شوندگان و با توجه به نتایج ارزیابی صورت گرفته در ارتباط با نقاط قوت‌های مد نظر در زمینه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین نقاط قوتی که در ارتباط با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از آن برخوردار است، عبارت‌اند از: «مستقل بودن الگو و بهره بردن از نیازها و سنت‌های ایرانی - اسلامی» با ۰,۴۲۴ در سطح اول نقاط قوت‌ها قرار گرفته است. که این امر نشان دهنده اهمیت و پتانسیل بالای مستقل بودن الگو و بهره بردن از نیازها و سنت‌های ایرانی - اسلامی در زمینه ارزیابی سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری و روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت می‌باشد. پس از آن، «ایرانی بودن الگو»، با ۰,۴۱۶ در سطح دوم نقاط قوت‌ها و «شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی، سیاسی ایران در تشکیل الگو تأثیرگذار است»، با ۰,۳۲۷ در سطح سوم نقاط قوت‌های موضوع مورد مطالعه قرار دارد که این امر اشاره به پتانسیل و قابلیت‌های الگو اسلامی - ایرانی پیشرفت می‌باشد. «طراحان الگو، متفکران ایرانی هستند» و «تکیه بر مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی»، از دیگر قوت‌های موجود در زمینه ارزیابی سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری و روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت محسوب می‌شوند که مورد ارزیابی مسئولین، کارشناسان و صاحب‌نظران سازمانی و منطقه‌ای قرار گرفته است. نتایج حاصل از این ارزیابی در نمودار شماره (۵)، ارائه شده است.

شکل ۵. نمودار ارزیابی قوت‌های عوامل داخلی مؤثر بر تحقق الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت

علاوه بر نقاط قوت‌های الگو اسلامی- ایرانی پیشرفت، اقدام به ارزیابی نقاط ضعف‌های درون سیستمی الگو مورد مطالعه با استفاده از ابزار پرسشنامه و نقطه نظرات مسئولین، کارشناسان و صاحب‌نظران سازمانی و منطقه‌ای شده است. نتایج حاصل از این بررسی نشان داده است که الگو مورد مطالعه با چه ضعف‌هایی در وضع موجود روبرو است و اولویت بندی این ضعف‌ها در برگیرنده چه مواردی است. از دیدگاه پرسش‌شوندگان و با توجه به نتایج ارزیابی صورت گرفته در ارتباط با ضعف‌های مد نظر در زمینه الگو اسلامی- ایرانی پیشرفت، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین ضعف‌های که در ارتباط با الگو مورد مطالعه وجود دارد، عبارت‌اند از: «کلی بودن، شعاری بودن و کم اثر بودن تدابیر»، با ۰,۴۰۸ در سطح اول ضعف‌ها قرار گرفته است. پس از آن، «فقدان جامعیت و فراگیری»، با ۰,۳۱۵ در جایگاه اولویت دوم ضعف‌ها، «عدم پیش بینی سازوکارهای کاربست الگو»، با ۰,۲۷۶ در جایگاه اولویت سوم ضعف‌های موجود در الگو مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. موارد سه گانه عنوان شده به عنوان نقاط ضعف موجود در الگو مورد مطالعه نشان می‌دهد که الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت به درستی و متناسب با پتانسیل‌های موجود در کشور ایران در راستای توسعه و پیشبرد فرمایشات مقام معظم رهبری، اقدامی صورت نگرفته است. علاوه بر موارد ذکر شده، نتایج ارزیابی نشان می‌دهد که سایر متغیرها از جمله: «غفلت از ورود به برخی حوزه‌ها» با نمره ۰,۲۲۸، «غیر واقعی بودن برخی هدف گذاری‌ها»، با نمره ۰,۱۸۶ در جایگاه‌های بعدی از نظر ضعف‌های موجود در زمینه تحقق الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت قرار گرفته است. نتایج حاصل از این ارزیابی در نمودار شماره (۶)، ارائه شده است.

شکل ۶. نمودار ارزیابی ضعف‌های موجود در عوامل داخلی مؤثر بر تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

تجزیه و تحلیل فرصتها و تهدیدهای محیط کلان اثرگذار بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

پس از بررسی نقاط قوت و ضعف‌های موجود در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در چارچوب وضعیت درون سیستمی، اقدام به ارزیابی و شناسایی عوامل تأثیرگذار برون سیستمی (فرصت‌ها و تهدیدهایی) که می‌تواند در چارچوب عوامل درون سیستمی تأثیرگذار باشد، در ارتباط با تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با آن مواجهه است، اقدام شده است. نتایج حاصل از این بررسی در جدول شماره (۳)، ارائه شده است.

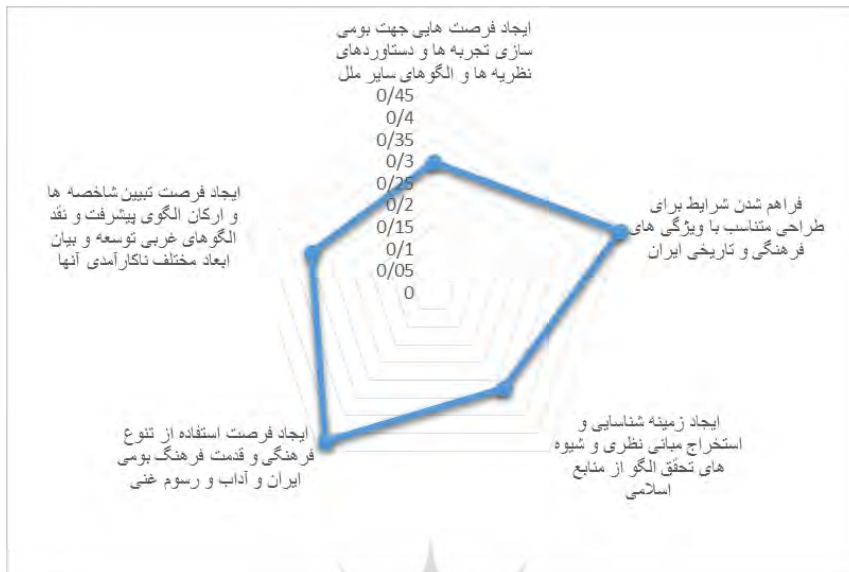
جدول ۳. ارزیابی عوامل بیرونی اثرگذار بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

عوامل بیرونی اثرگذار بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	ضریب نهایی
01: ایجاد فرصت‌های جهت بومی‌سازی تجربه‌ها و دستاوردهای نظریه‌ها و الگوهای سایر ملل	۸۳	۰,۰۹۹	۳	۰,۲۹۷
02: فراهم شدن شرایط برای طراحی متناسب با ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی ایران	۹۴	۰,۱۱۲	۴	۰,۴۴۸
03: ایجاد زمینه شناسایی و استخراج مبانی نظری و شیوه‌های تحقق الگو از منابع اسلامی	۷۶	۰,۰۹۱	۳	۰,۲۷۳
04: ایجاد فرصت استفاده از تنوع فرهنگی و قدمت فرهنگ بومی ایران و آداب و رسوم غنی	۸۹	۰,۱۰۶	۴	۰,۴۲۴

۳۳

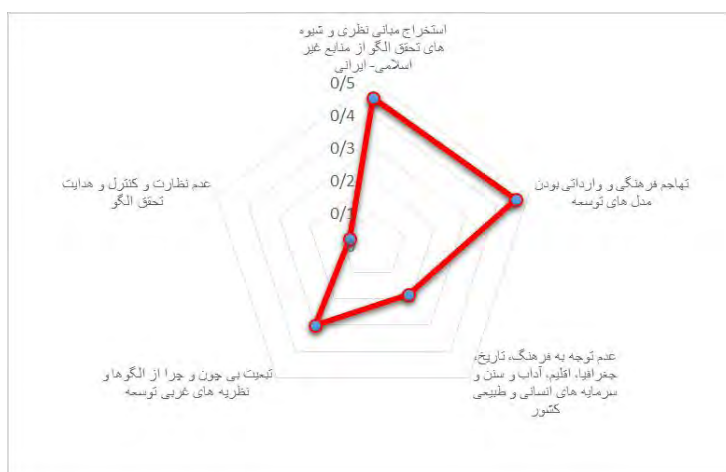
۰,۲۹۴	۳	۰,۰۹۸	۸۲	05: ایجاد فرصت تبیین شاخصه‌ها و ارکان الگوی پیشرفت و تقد الگوهای غربی توسعه و بیان ابعاد مختلف ناکارآمدی آنها
۰,۴۵۲	۴	۰,۱۱۳	۹۵	T1: استخراج مبانی نظری و شیوه‌های تحقق الگو از منابع غیر اسلامی - ایرانی
۰,۴۶	۴	۰,۱۱۵	۹۶	T2: تهاجم فرهنگی و وارداتی بودن مدل‌های توسعه
۰,۱۸۶	۲	۰,۰۹۳	۷۸	T3: عدم توجه به فرهنگ، تاریخ، جغرافیا، اقلیم، آداب و سنن و سرمایه‌های انسانی و طبیعی کشور
۰,۳	۳	۰,۱۰۰	۸۴	T4: تبعیت بی چون و چرا از الگوها و نظریه‌های غربی توسعه
۰,۰۷۳	۱	۰,۰۷۳	۶۱	T5: عدم نظارت و کنترل و هدایت تحقق الگو
۳,۲۰۷	-	۱	۸۳۸	مجموع امتیاز (نقاط فرصت و تهدید)

با توجه به نتایج ارزیابی صورت گرفته در ارتباط با نقاط فرصت‌های موجود در زمینه تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بالاترین مؤلفه در رابطه با فرصت‌ها عبارت است از «فراهم شدن شرایط برای طراحی متناسب با ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی ایران» و «ایجاد فرصت استفاده از تنوع فرهنگی و قدمت فرهنگ بومی ایران و آداب و رسوم غنی» می‌باشد. بعد از این دو مؤلفه، از نقطه نظر و دیدگاه کارشناسان و صاحب نظران امر برای تحقق الگو «ایجاد فرصت‌های جهت بومی‌سازی تجربه‌ها و دستاوردهای نظریه‌ها و الگوهای سایر ملل»، «ایجاد فرصت تبیین شاخصه‌ها و ارکان الگوی پیشرفت و نقد الگوهای غربی توسعه و بیان ابعاد مختلف ناکارآمدی آنها» و «ایجاد زمینه شناسایی و استخراج مبانی نظری و شیوه‌های تحقق الگو از منابع اسلامی» به ترتیب در جایگاه‌های بعدی قرار دارند و به عنوان فرصت‌هایی مناسب و پتانسیلی بالا جهت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت می‌توان مد نظر قرار داد. نتایج نهایی حاصل از ارزیابی فرصت‌های برون سیستمی بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در نمودار شماره (۷) ارائه شده است.

شکل ۷. نمودار نتایج ارزیابی فرصت‌های برون سیستمی تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

پس از بررسی فرصت‌های موجود در تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، اقدام به بررسی و ارزیابی تهدیدهایی که از بیرون از سیستم بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت اثرگذار است، پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده حاصل از ارزیابی تهدیدهای بیرون سیستمی، نتایج نشان می‌دهد که «تهاجم فرهنگی و وارداتی بودن مدل‌های توسعه»، «استخراج مبانی نظری و شیوه‌های تحقق الگو از منابع غیر اسلامی - ایرانی»، «تبعیت بی چون و چرا از الگوها و نظریه‌های غربی توسعه»، «عدم توجه به فرهنگ، تاریخ، جغرافیا، اقلیم، آداب و سنن و سرمایه‌های انسانی و طبیعی کشور» و «عدم نظارت و هدایت تحقق الگو» به ترتیب بیشترین میزان تهدید آفرینی در زمینه تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج نهایی حاصل از ارزیابی تهدیدهای برون سیستمی بر تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در نمودار شماره (۸) ارائه شده است.

شکل ۸. نمودار نتایج ارزیابی تهدیدهای برون سیستمی تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

چشم انداز کلی وضع موجود براساس ارزیابی *SWOT*

پس از مشخص کردن عوامل درونی و بیرونی و تعیین ارزش هر عامل در بخش های قبل، در این بخش به بررسی چشم انداز کلی وضع موجود بر اساس ارزیابی مدل استراتژی سوات پرداخته خواهد شد. در راستای ارایه راهبرد و استراتژی کلان بر اساس قاعده معمول روش سوات چنانچه مجموع امتیازات تهدیدات (*T*)، ضعفها (*W*) کمتر از مجموع امتیازات فرصتها (*O*) و قوتها (*S*) باشد استراتژی ما تهاجمی (*SO*) و چنانچه مجموع امتیازات تهدیدات و ضعفها بیشتر از مجموع امتیازات فرصتها و قوتها باشد، استراتژی ما تدافعی (*WT*) است. نتایج حاصل از این بررسی در جدول شماره (۴) ارائه شده است.

جدول ۴. ترکیب عوامل داخلی و خارجی (*IFE, EFE*)

عوامل خارجی		عوامل داخلی	
<i>T</i>	<i>O</i>	<i>W</i>	<i>S</i>
۱,۴۷۱	۱,۷۳۶	۱,۴۱۳	۱,۷۰۱
مجموع ضرایب عوامل مرکب			
<i>WO</i>	<i>ST</i>	<i>WT</i>	<i>SO</i>
۱,۵۷۴۵	۱,۵۸۶	۱,۴۴۲	۱,۷۱۸۵

با توجه به ارزیابی و محاسبات انجام شده و مشخص کردن نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید و امتیازدهی به آنها در قالب ماتریس سوات و مشخص کردن عوامل داخلی و خارجی و ترسیم نمودار

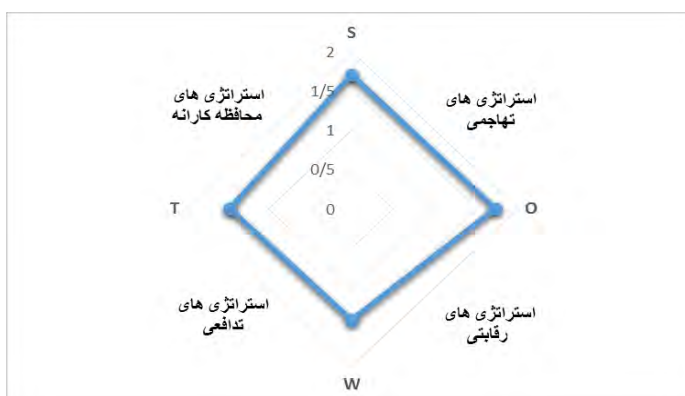
نهایی ملاحظه می گردد جمع نمره های نهایی بر روی محور X ها از ۱ تا ۲,۵ نشان دهنده ضعف داخلی و نمره ۲,۵ تا ۴ بیانگر میزان قوت است. به همین شیوه، جمع نمره های نهایی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی از ۱ تا ۲,۵ بیانگر میزان تهدید و نمره ۲,۵ تا ۴ بیانگر میزان فرصت است.

با توجه به اطلاعات به دست آمده از دو ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و ارزیابی عوامل خارجی (IE) تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل داخلی ۳,۱۱۴ و نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی ۳,۲۰۷ است. استنتاج نهایی از ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (مجموع نمره نهایی ۳,۲۰۷) بیانگر این است که فرصت های فراآوری تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، بیشتر از تهدیدات پیرامون آن بوده و راهبردهای کلان باید به گونه ای تدوین شود که بتوان بر تهدیدهای موجود غلبه نمود. نتایج حاصل از اطلاعات به دست آمده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (۳,۱۱۴) و ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (۳,۲۰۷)، و همچنین وضعیت کلی تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و ماتریس چهارخانه ای ارزیابی عوامل داخلی و خارجی (IE) در شکل شماره (۹) ارائه شده است.

شکل ۹. الگوی ارزیابی و انتخاب راهبرد تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

بر اساس جدول های شماره (۲ و ۳)، تعداد ۵ نقطه قوت در برابر ۵ نقطه ضعف و همچنین تعداد ۵ نقطه فرصت در برابر ۵ نقطه تهدید برای تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت شناسایی شد. در مجموع تعداد ۱۰ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت ها و ۱۰ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت ها تعیین گردید. اما از نظر وزن نهایی و اثرگذاری این عوامل، نقاط قوت و فرصت با امتیاز ۱,۷۱۸۵ در مقابل نقاط ضعف و تهدید با امتیاز وزنی ۱,۴۴۲ از وضعیت مناسب تری برخوردار می باشد. بنابراین نشان دهنده توانمندی و پتانسیلی بالا جهت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.

شکل ۱۰. نمودار ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بررسی‌ها و نتایج نمودار شماره (۱۰) در ارتباط با وضعیت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و همچنین نمره‌دهی عوامل مربوطه نشان دهنده انتخاب استراتژی تهاجمی در جهت اقدام می‌باشد. براین اساس جهت تدوین راهبردهای تهاجمی باید تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی باشد و باید نقاط قوت در کنار عوامل فرصت‌ها قرار گیرند و راهبردهای متناسب با آن را تعیین کرد. بنابراین با شناخت، شناسایی و ارزیابی سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری و روزآمدسازی برنامه‌ریزی مبتنی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، اقدام به تهیه استراتژی توسعه در جهت تحقق الگوی بومی اسلامی ایرانی پیشرفت صورت گیرد.

سناریوها و سازوکارهای مطرح در روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت

به شرح زیر می‌باشد:

سناریوی اول: بازنگری در الزامات و راهبردهای سند الگوی پیشرفت در ارتباط با توسعه

مشکل اصلی سند آن است که کشورهای دیگر و روابط بین‌المللی را اصلاً به حساب نیاورده است. جامعه‌ی ایران که مد نظر سند است، بر طبق دلالت‌های سند پیشرفت هیچ‌گونه مناسباتی با هیچ جای دیگر جهان ندارد و گویا سند برای کشور تک افتاده‌ای در کره‌ی مریخ تنظیم شده است. برای مثال، قرار است ایران در سالهای آتی در علم رتبه‌ی چهارم، در دانش رتبه‌ی هفتم، و در تکنولوژی و اقتصاد رتبه‌ی دهم را به دست آورد، ولی معلوم نیست بر چه اساسی، با استفاده از کدام ظرفیت‌ها، از چه طریقی، و در رقابت با کدام جوامع معین و مفروضی. و این رتبه‌بندی‌ها از مقایسه با کدام کشورها و با چه شرایط و امکانات داده شده‌ای به دست خواهد آمد. مسئله دوم در سند پیشرفت آنست که، ۵۶ تدبیر پشت سر هم و بدون دسته‌بندی و عرصه‌بندی موضوعی و بدون

هرگونه ترتیب و انتظام قابل تشخیص آورده شده است. در واقع هیچ تفکیک موضوعی ای میان عرصه‌ی سیاست از عرصه‌ی اقتصاد یا عرصه‌ی فرهنگ از عرصه‌ی اجتماعی در سند پیشرفت صورت نگرفته است. مسئله سوم بی‌توجهی سند به مسائل محیط‌زیست کشور است. امروزه کشور ایران از حیث محیط‌زیست دچار مشکلات عدیده است، از منظر آب بحران جدی وجود دارد. در حالی که سند در برابر این مهم کاملاً مسکوت و به آن کاملاً بی‌اعتناست. مسئله چهارم این است که سند متکی به هیچ محاسبات کمی در مورد آینده نیست. برای مثال معلوم نیست جمعیت فعلی ایران در ۵۰ سال آینده چه تعداد خواهد بود. این جمعیت در کجاها اسکان می‌یابند. چه بخشی از آن در شهرها و چه قسمتی در روستاها سکونت خواهند داشت. وضعیت روستاها در افق سند چه خواهد بود. وضعیت شهرها چطور. چه تعداد کلان‌شهر در کشور وجود خواهد داشت و چه تعداد جمعیتی را در خود جای خواهند داد. و ابهامات فراوان دیگری از این دست (زاهدی‌مازندرانی، ۱۳۹۸: ۷۲).

سناریوی دوم: انطباق سند الگوی پیشرفت بر آینده‌نگاری برای نیم قرن آینده

آینده‌اندیشی، آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری ریشه در آرمان‌گرایی داشته و از آرمان‌شهرگرایی مایه می‌گیرد و ضرورت آن برای انسان نوعی غریزی و روشن‌تر از آن است که بخواهیم در مورد آن گفت‌وگو کنیم، اما نباید از خاطر دور داشت در حالی که ضرورت آینده‌نگاری بدیهی است، اما روش‌های آن متعدد، متنوع و در حال اصلاح و تکمیل هستند و این روش‌ها صرفاً تلاش‌های سازمان یافته‌ای برای مقابله با محدودیت‌ها و آسیب‌های آینده‌نگری هستند؛ بنابراین حداقل سؤالی که می‌توان از نویسندگان سند پاسخ آن را انتظار داشت این است که روشی علمی به کار گرفته شده برای پیش‌بینی نیم‌قرن آتی چیست؟ (نصراصفهانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۳۷). سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، طرح نامه کلانی است که زمینه را برای دستیابی به افق مطلوب جمهوری اسلامی ایران، که همان تمدن اسلامی ایرانی است، هموار کرده و راه پیش رو را نمایان خواهد ساخت. این سند با رویکرد برنامه‌ریزی و هدایت کلان جریان ایران اسلامی به سمت تمدن اسلامی ایرانی پیشرفت تدوین و در جایگاه یک سند بالادستی نظام جمهوری اسلامی فعالیت خواهد کرد از این رو، باید کاملاً متناسب با محیط آینده و کارآمد برای عبور ایران از گردنه‌های حساس و محیط سراسر عدم قطعیت و پیچیده‌سالیان پیش رو باشد. در واقع همواره نیاز است بتوانیم محیط پیش رو را شناخته، برای آن آماده شده و بعضاً نسبت به تغییر آن از امروز تلاش کنیم و آینده را براساس مطلوبات ارزشی و اعتقادی، تدبیر کنیم. براین اساس، سند پایه الگوی پیشرفت باید کاملاً منطبق بر

محیط آینده منطقه جهان اسلام هم باشد تا بتوان از ناهمواریهای آینده عبور کند و اثرگذار باشد؛ بنابراین، آینده‌پژوهی دغدغه مهمی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. و آینده‌ممکنی در پیش روی جامعه اسلامی وجود دارد که قرار است الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت آن را تدوین و تشریح کند. باید آینده‌های محتمل را استخراج کرد و از طریق سناریونویسی به آن پرداخته شود (آقائی-فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۱۷۷-۱۷۶).

سناریوی سوم: روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

باتوجه به این که توسعه مورد نظر از یک سو باید مبتنی بر تمام ابعاد شاخص‌های توسعه انسانی شامل: اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و محیط‌زیست باشد و از سوی دیگر، باید مطابق با ارزش‌ها و اصول اخلاقی حاکم بر جامعه باشد لذا صرفاً به کارگیری الگوی غربی محض و بدون لحاظ کردن شرایط مختلف جامعه و بدون بومی‌سازی آن الگوها، نمی‌توان مسیر توسعه را طی کرد (تفنگچی‌مهیار و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷۰). براین اساس، باشناسی مفهومی و طرحی مدل بومی و نیز تحقق اهداف پیشرفت و عدالت، مستلزم توجه به جزئیات و اقتضانات زمانی و مکانی این مفاهیم است. بدین جهت و در راستای اهداف فوق، تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در دستور کار مدیریت ارشد نظام با محوریت قوه اجرایی قرار گرفته است (عبدالملکی، ۱۳۹۱: ۲۲). در این راستا؛ با توجه به معضلات پیچیده کشور که رفته رفته بغرنج‌تر می‌شود و نظر به اولویت‌های مبرم کشور، در راستای تدوین سند نهایی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، پیشنهاد می‌شود به مفاهیم مرتبط با رعایت حقوق انسانی، فردی، اقتصادی و ...، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، مقابله با قانون‌شکنی، فساد، رشوه، اختلاس، انحصار، سوء استفاده دولتی، بیکاری، آلودگی و تخریب محیط‌زیست، اضرار (به غیر)، (مقابله با) تعرض به مال (دیگران)، توجه بسیار آکید ضرورت دارد؛ به مفاهیم و واژه‌های مرتبط با (مقابله با) اسراف و (مقابله با) تبذیر و بیمه‌همگانی نیز توجه آکید معطوف گردد (مصطفوی، ۱۳۹۷: ۸۳).

سناریوی چهارم: لزوم توجه و اصالت دادن اسناد فقهی در پیشرفت اسلامی

نیاز امروز جامعه ایران و جوامع بشری، استفاده حداکثری از ظرفیت‌های فقه برای رفع مشکلات موجود و مستحدثه است. به علاوه اینکه عنایت به اقتضانات زمانی و هم نگاه جامعه‌سازی به فقه سیاسی، می‌تواند به‌عنوان یک مبنا و جایگاه در الگوی پیشرفت عمل کند. از این رو، اسناد چهارگانه در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت باید طوری به وسیله فقها مهندسی شود که در هندسه

چینش آن‌ها، عقل به‌عنوان یکی از اسناد، منزلت واقعی خود را داشته باشد. برقراری ارتباط بین دانش فقه و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، بدون رساندن عقل به منزلت شایسته خود میسر نخواهد بود. وقتی فقیه در استنباط خود از کارکردهای عقل عملی (کارکرد سندی و کارکرد ابزاری) غافل نشود، فقهی تولید می‌کند که برای ورود به عرصه‌هایی مانند پیشرفت اسلامی، آمادگی کافی را دارد. فقیه در این فرایند از چهار منبع در عرض یکدیگر بهره می‌برد که یکی از آن‌ها همان عقل است. کاربردی از عقل که آن را به مثابه منبعی از منابع فقه در کنار کتاب و سنت و اجماع قرار می‌دهد تا کاشف از حکم شریعت باشد، «کاربرد استقلالی» است. (ابراهیمی ورکیانی و شیرخانی، ۱۳۹۷: ۱۳۱).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین حوزه‌های مطالعاتی در دانش سیاسی و انسانی حال حاضر کشور، مطالعه و پژوهش در چیستی، چگونگی و چرایی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت است. تأکیدات رهبری نیز مبنی بر ترسیم چشم‌انداز مطلوب انقلاب اسلامی و راه‌های تحقق آن در اولویت‌های طرح تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت نظام جمهوری اسلامی است که هدف از آن تمدن‌سازی و شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی مطلوب در جهان اسلام در چند گام راهبردی است. سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، در تاریخ ۲۲ مهر ۱۳۹۷ هجری شمسی توسط رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای ابلاغ گردید. ضمن این ابلاغ، ایشان از دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و صاحب‌نظران خواستند که این سند را عمیقاً بررسی نمایند و با ارائه پیشنهادهای مشخص برای ارتقای آن، بیش از پیش در ترسیم هدف و مسیر پیشرفت کشور مشارکت جویند. در راستای پاسخ به این فراخوان، پژوهش حاضر به ارزیابی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت براساس نظر نخبگان با استفاده از تکنیک سوات پرداخته است. نتایج حاصل از پژوهش در ارتباط با مدل استراتژیک سوات در ارتباط با وضعیت تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و همچنین نمره‌دهی عوامل مربوطه نشان دهنده انتخاب استراتژی تهاجمی در جهت اقدام می‌باشد. براین اساس جهت تدوین راهبردهای تهاجمی باید تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی باشد و باید نقاط قوت در کنار عوامل فرصت‌ها قرار گیرند و راهبردهای متناسب با آن را تعیین کرد. بنابراین با شناخت، شناسایی و ارزیابی سناریوها و سازوکارهای آینده‌نگاری و روزآمدسازی برنامه‌ریزی مبتنی بر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، اقدام به تهیه استراتژی توسعه در جهت تحقق الگوی بومی اسلامی ایرانی پیشرفت صورت

گیرد. در ارتباط با نتایج حاصل از پژوهش سند الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، الزامات طراحی الگوی پیشرفت اسلامی، الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت منطقه‌ای: اصول و فرآیند برنامه‌ریزی و پیامدهای نامطلوب نابرابری‌های منطقه‌ای مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار گرفت. در ارتباط با سناریوها و سازوکارهای روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت چهار سناریو شامل: ۱- بازنگری در الزامات و راهبردهای سند الگوی پیشرفت در ارتباط با توسعه، ۲- انطباق سند الگوی پیشرفت بر آینده‌نگاری برای نیم قرن آینده، ۳- روزآمدسازی برنامه‌ریزی و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت و ۴- لزوم توجه و اصالت دادن اسناد فقهی در پیشرفت اسلامی ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابراهیمی ورکیانی، محمود و شیرخانی، علی (۱۳۹۷). فقه سیاسی و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، سیاست متعالیه، ۶(۲۰)، ۱۲۱-۱۴۰.
- اکبری، نعمت‌اله و مرادی، زاهد (۱۳۸۷). بررسی اقتصادی و تعیین اولویت‌های سرمایه‌گذاری صنعتی استان کردستان، پژوهشنامه‌ی علوم انسانی و اجتماعی علوم اقتصادی، ۸(۳)، ۳۳-۵۸.
- امانپور، سعید؛ ملکی، سعید؛ صفای‌پور، مسعود؛ امیری‌فهلپانی، محمدرضا (۱۳۹۸). تدوین سناریوها و ارائه راهبردهای مؤثر در تاب‌آوری اجتماعی آینده؛ مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز، دوفصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری، ۶(۲)، ۲۷۳-۲۵۵.
- آقائی فیروزآبادی، سیدمحمود (۱۳۹۹). الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و چشم‌انداز تمدنی جهان اسلام، مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۹(۲)، ۱۶۵-۱۸۲.
- بهمن، شعیب؛ جعفری‌نژاد، مسعود و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). ضرورت‌های تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۵(۱۹)، ۱۲۹-۱۰۷.
- پناهی، حسین (۱۳۹۳). نگاهی کلی به مفهوم توسعه و پیشرفت، پایگاه مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- تفنگچی مهبیاری، میلاد؛ ثامن، امیر؛ وفائی، الهام و وکیلی، سعید (۱۳۹۹). ارزیابی سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت از منظر سیاست‌گذاری توسعه سرزمینی با تأکید بر رویکرد نهادی، راهبرد، ۲۹(۹۷)، ۱۶۵-۱۹۴.
- جوآنپور هروی، عزیز؛ کرامتی، حمید و ستاری ساربانقلی، حسن (۱۴۰۰). الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی در حیطه مطالعات جامعه‌شناسی شهری بر اساس بازخوانی کتاب من لایحضره الفقیه، مطالعات جامعه‌شناسی، ۱۳(۵۲)، ۱۳۳-۱۱۹.
- حسینی، محمدحسن (۱۳۹۳). ظرفیت‌سنجی توسعه‌ی میان‌افزای شهری با تأکید بر برنامه‌ریزی مسکن؛ مطالعه موردی: شهر گرگان، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد با راهنمایی دکتر جعفر میرکتولی، دانشگاه گلستان.
- خراسانی‌زاده، محمد (۱۳۹۹). جایگاه هنر در الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، مطالعات هنر و رسانه، ۲(۴)، ۲۹-۵۶.
- خلیل‌آبادی، حسن (۱۳۹۰). استراتژی توسعه شهری، انتشارات مهکامه، چاپ اول، تهران.
- دانیالی، سحر؛ شریف‌زادگان، محمدحسین (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری مبتنی بر رویکرد سناریونویسی؛ مطالعه موردی: شهر قزوین، مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۳(۶)، ۴۷-۳۱.
- ربانی، طاهرا (۱۳۹۲). آینده پژوهی رویکردی نوین در برنامه‌ریزی با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری، اولین همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان، قزوین.

رهر، فرهاد؛ سیف‌الدین اصل، امیرعلی؛ شاه‌حسینی، محمدعلی و نیازی، عیسی (۱۳۹۷). طراحی مدلی برای سناریونگاری بر اساس شناسایی عوامل کلیدی و تجزیه و تحلیل فعل و انفعالات بازیگران کلیدی، پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۱۱(۳۹)، ۹۰-۶۱.

زالی، نادر (۱۳۹۰). آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی، مطالعات مدیریت راهبردی، ۱۴(۵۴)، ۵۴-۳۳.

زاهدی‌مازندرانی، محمدجواد (۱۳۹۸). نقد سند الگوی پایه‌ی اسلامی- ایرانی پیشرفت از منظر الزامات توسعه، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۳ (ویژه نامه)، ۶۹-۷۳.

زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۸). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه تهران.

شاکرین، حمیدرضا (۱۳۹۵). مبانی معرفت‌شناختی و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، فلسفه دین، ۱۳ (۲)، ۲۶۹-۲۹۶.

شتابدار، محمد و زمانی‌علی‌آبادی، نعمت‌الله (۱۳۹۴). طراحی و تبیین سنجه‌های الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت با رویکرد تحلیل دوسطحی اندماجی (مبتنی بر آرای آیت‌الله خامنه‌ای)، اسلام و مطالعات اجتماعی، ۲(۴)، ۲-۳۷.

شفیعی، اسماعیل؛ عزیزی، حسن و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۷). تحقق توسعه سیاسی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۶(۱۱)، ۱۵۷-۱۸۳.

عبدالملکی، حجت‌اله (۱۳۹۱). الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت منطقه‌ای، مقدمه‌ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه‌ریزی، مطالعات اقتصاد اسلامی، ۴(۲)، ۵۱-۲۱.

عبدلی، اصغر؛ صارمی، حمیدرضا و فتحی بیرانوند، محمد (۱۳۹۳). بررسی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان لرستان به تفکیک بخش‌های آموزشی و بهداشتی- درمانی طی برنامه چهارم توسعه، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۶(۲۳)، ۲۳-۱۳.

عبدی دانشپور، زهره (۱۳۹۰). درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ دوم.

علوی، سید علی؛ غراوی، محمد؛ فیضی، سلمان و ابراهیمی، مجتبی (۱۳۹۱). تحلیل نابرابری منطقه‌ای استان گلستان با رویکرد عدالت اجتماعی، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۳(۱)، ۸۹-۱۰۴.

فنی، زهره و کاظمی، لاله (۱۳۹۵). آینده‌پژوهی و سناریونگاری برای برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای بر پایه تحلیل سیستمی با مطالعه محله سنگلج تهران، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری مردمی، ۶(۲۱)، ۱۵-۲۹.

مصطفوی، سیدمحمدحسن (۱۳۹۷). تحلیل محتوای پیش‌نویس سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با معیار برخی شاخص‌های اقتصادی اسلامی در مقایسه با قانون اساسی ج.ا.ایران، اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۷(۲۳)، ۸۶-۶۵.

- مطهری خوشیانی، مصطفی و ایزدی، جهانبخش (۱۳۹۸). بررسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، الگویی گفتگامانی در راستای تحول همه جانبه، سپهر سیاست، ۶(۱۹)، ۷۴-۵۳.
- معصومی اشکوری، سیدحسن (۱۳۹۰). اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران: انتشارات پیام، چاپ ششم.
- مکارم‌مسجدی، مریم؛ تابان، محمد و یاسینی، علی (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی سناریو، پیوند بین آینده و استراتژی، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و اقتصاد در قرن ۲۱، تهران.
- نصراصفهانی، محمد؛ معصومی‌نیا، غلامعلی و منتظر، راحله (۱۳۹۸). بررسی و ارزیابی الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت، سیاست‌های راهبردی و کلان، ۷(۴)، ۵۲۶-۵۴۷.
- نیک‌پور، عامر؛ عزیزاده، هادی و حسینی سیاه‌گلی، مهناز (۱۳۹۴). تحلیل آماری ابعاد توسعه پایدار شهری در شهر ارومیه، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۳(۱)، ۱۹-۳۲.
- یاوری، وحید؛ سعیدی، علی و کشاورزبان، مهدی (۱۳۸۹). پیشرفت و عدالت در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری»، مجموعه مقالات مبانی نظری برنامه پنجم توسعه، مرکز تحقیقات میان رشته‌ای علوم انسانی و اسلامی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- Batrouni, M., Bertaux, A. & Nicolle, Ch (2018), "Scenario analysis, from Big Data to black swan", *Computer Science Review*, 28: 131-139.
- Edward, David and pool, John (1988), "workedExercise in hums Geography", Third pub. Cambridge University Press.
- Goodwin. P., Wright, G (2001), "Enhancing strategy evaluation in scenario planning: a role for decision analysis", *Journal of management studies*, 38(1), 1-16.
- Inayatullah, S (2011), "Future studies: theories and methods", Blanca Manoz: *Campo Magnetico Triple*.
- Nygren, N.A (2019), "Scenario workshops as a tool for participatory planning in a case of lake management", *Futures*, <https://doi.org/10.1016/j.futures.2018.10.004>.
- Thomas, a (2004), "The Study of Development. Paper prepared for DSA Annual Conference", 6 November, Church House, London.
- Wheeler, T (1999), "The concept of development: indicator and defining", Edition of UK housing ministry, First pres, 67p.